

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

**Джуської Анни Володимирівни на тему: «Конституційне право людини
на професійну правничу допомогу в Україні»,**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

Актуальність теми дослідження

Головним обов'язком держави, який закріплений на конституційному рівні, є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Серед основних прав і свобод людини неабияке місце займає право на професійну правничу допомогу. Будучи фундаментальним та невід'ємним правом кожного, воно виступає дієвою гарантією забезпечення інших прав і свобод людини.

Дослідження конституційного права людини на професійну правничу допомогу в Україні є актуальним, оскільки:

1) у вітчизняній юридичній науці право на професійну правничу допомогу не було предметом наукового дослідження на монографічному рівні. Проблематика права на професійну правничу допомогу була фрагментарно висвітлена у незначній кількості публікацій – окремих статтях у збірниках наукових праць та періодичних виданнях;

2) залишається багато як теоретичних, так і практичних проблем, пов'язаних із забезпеченням конституційного права людини на професійну правничу допомогу в Україні, які потребують належного наукового дослідження, зокрема: встановлення змісту конституційного права людини на професійну правничу допомогу в Україні, виокремлення видів правничої допомоги, з'ясування суб'єктного складу та визначення порядку забезпечення даного права;

3) наявність певних прогалин, колізій у чинному законодавстві України обумовлює необхідність внесення змін до деяких нормативно-правових актів,

ВРСДЗ НАВС			
Вх. №	2734		
" 15 "	06	20	18 р.
кількість аркушів:			
осн. док.	11	додаток	—

якими регулюється питання щодо забезпечення кожному права на професійну правничу допомогу, в т. ч. безоплатну, що потребує наукового опрацювання.

Вищевказане зумовлює потребу в комплексному дослідженні конституційного права людини на професійну правничу допомогу в Україні з урахуванням останніх змін до законодавства України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна

Ступінь обґрунтованості наукових положень, сформульованих у дисертації, є достатнім. Дисертантом опрацьовано і критично осмислена значна кількість нормативних, загальнонаукових та спеціально-наукових джерел.

До переваг роботи можна віднести належний аналіз дисертанта суб'єктів отримання та надання професійної правничої допомоги, у тому числі й на безоплатній основі, а також досвіду зарубіжних країн з надання правничої допомоги (США, Німеччина, Франція, Англія, Польща, Естонія, Казахстан, Білорусь, Азербайджан, Вірменія, Узбекистан, Молдова) (с. 191-193).

Необхідно зазначити, що дисертант чітко визначила об'єкт дослідження (система конституційних особистих прав і свобод людини) та предмет дослідження (конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні) (с. 23).

Зібраний теоретичний матеріал аналізується з використанням різноманітних методів наукового пошуку. Саме тому методологічною основою роботи став широкий комплекс філософських, загальнонаукових і конкретно-наукових методів дослідження. Використані в процесі проведення дослідження методи наукового пізнання надали автору можливість дійти системних висновків при визначенні результатів і обґрунтуванні низки нових положень, які мають важливе значення для науки конституційного права. Зокрема, історико-правовий метод використано для дослідження генези конституційного права людини на професійну правничу допомогу; формально-логічний метод використано для аналізу елементів конституційного права людини на професійну правничу допомогу, а також встановлення сутності поняття професійної правничої допомоги та інших

суміжних понять; порівняльно-правовий метод – для зіставлення вітчизняного законодавства, яке регулює питання щодо забезпечення права людини на правничу допомогу, із законодавством зарубіжних країн з подальшим запозиченням їх позитивного досвіду в Україні; статистичний метод – для вивчення офіційної статистичної інформації про звернення осіб до регіональних, місцевих центрів, бюро системи безоплатної правової допомоги, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Окрім цього, виходячи із тексту наукового дослідження, дисертантом застосовувалися й інші методи, які надали змогу комплексно та всебічно дослідити питання дисертаційної роботи (с. 23-24).

Аналіз дисертаційної роботи дозволяє дійти висновку, що дисертанту вдалося досягнути мети дослідження, яка полягає у розробці теоретичних положень та практичних рекомендацій, пов'язаних із забезпеченням конституційного права людини на професійну правничу допомогу в Україні, а також формулювання та обґрунтування пропозицій стосовно вдосконалення чинного законодавства у сфері надання правничої допомоги (с. 22).

Зазначеній меті дисертаційної роботи у повній мірі відповідають визначені здобувачем і завдання, що сформульовані у дослідженні, зокрема: проаналізувати стан науково-теоретичних досліджень та розкрити генезу конституційного права людини на професійну правничу допомогу; охарактеризувати міжнародно-правові стандарти права людини на професійну правничу допомогу; висвітлити стан законодавчого забезпечення конституційного права людини на професійну правничу допомогу в Україні; розкрити методологію дослідження конституційного права людини на професійну правничу допомогу; сформулювати поняття та розкрити правову природу конституційного права людини на професійну правничу допомогу; виокремити види та форми професійної правничої допомоги в Україні; з'ясувати перелік суб'єктів забезпечення конституційного права людини на професійну правничу допомогу в Україні; визначити порядок забезпечення конституційного права людини на професійну правничу допомогу в Україні; сформулювати рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення забезпечення конституційного права людини на професійну

правничу допомогу в Україні (с. 22-23).

Наукова новизна, обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, зроблених здобувачем в дисертації (с. 24-27), забезпечується логічно послідовним, юридично грамотним та повним розкриттям проблематики дисертації. Зокрема, основними та найбільш науково вагомими серед положень наукової новизни отриманих результатів дослідження є наступні:

вперше:

- сформульовано авторську дефініцію поняття конституційного права людини на професійну правничу допомогу в Україні як гарантовану Конституцією України, іншими нормативно-правовими актами можливість фізичної особи отримувати (на оплатній чи безоплатній основі) послуги від адвоката, що полягає у вирішенні проблемної правової ситуації з метою ефективного забезпечення її прав, свобод і законних інтересів;

- з'ясовано, що особливості забезпечення права людини на професійну правничу допомогу в Україні залежать від: 1) виду допомоги, якої потребує особа, за економічним (матеріальним) критерієм (оплатної чи безоплатної); 2) категорії осіб, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу (малозабезпечені, учасники бойових дій, затримані відповідно до положень кримінального процесуального законодавства тощо); 3) виду провадження залежно від галузі права (професійна правнича допомога в кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському процесі);

удосконалено:

- дефініцію поняття міжнародно-правових стандартів права людини на професійну правничу допомогу як системи принципів та норм, закріплених у міжнародно-правових актах, що визначають зміст та обсяг права на професійну правничу допомогу, необхідний людині для ефективного забезпечення її прав, свобод і законних інтересів;

- систему особливих ознак професійної правничої допомоги: 1) є різновидом професійної діяльності, яка здійснюється адвокатом; 2) передбачає правовий зміст у діях (послугах) (надання правової інформації та консультацій; складення

документів правового характеру; здійснення представництва іншої особи в суді; забезпечення захисту особи від кримінального обвинувачення тощо), які можуть мати значення юридичного факту, який породжує, змінює або припиняє конкретні правовідносини; 3) може надаватися на оплатній чи безоплатній основі; 4) має ризиковий характер, якщо вона надана на оплатній основі (на договірних засадах) (надання професійної правничої допомоги не гарантує отримання позитивного результату в справі на користь клієнта); 5) відповідає принципам верховенства права, законності, незалежності, превентивності, неприпустимості конфлікту інтересів, конфіденційності, якості тощо;

дістало подальший розвиток:

- пропозиція щодо запровадження в Україні частково оплатної правничої допомоги, запозичивши досвід зарубіжних країн;

- аргументація про те, що втілення конституційної норми щодо виключного здійснення адвокатом представництва іншої особи в суді («адвокатського монополізму») на всіх рівнях системи судоустрою може спричинити негативні наслідки (ризики) як для осіб, які потребують професійної правничої допомоги, так і самих адвокатів та інших юристів.

Як відомо, цінність наукового дослідження визначається його проекцією на практику, можливістю практичного застосування. Саме тому дисертація Джуської А.В. заслуговує на високу оцінку, оскільки у ній формулюється ряд суттєвих та цікавих рекомендацій, які впроваджено в:

- правозастосовну діяльність органів публічної влади, а також юридичних осіб приватного права (юридичних фірм, компаній) – в частині забезпечення прав і свобод людини (довідка про впровадження Управління забезпечення прав людини Національної поліції України від 21 квітня 2017 р., № 50813711101-2017; довідка про впровадження Дарницької районної в місті Києві державної адміністрації від 27 вересня 2017 р., № 101-9769/04; довідка про впровадження ТОВ «Факторія Груп» від 10 жовтня 2016 р., № 75);

- освітній процес – для розробки навчальних програм, тематичних планів, планів семінарських занять, підготовки підручників, навчальних і навчально-

методичних посібників та викладання навчальних дисциплін «Конституційне право», «Конституційна реформа в Україні», «Міжнародно-правові стандарти з прав людини», інших юридичних дисциплін і спецкурсів з проблем забезпечення прав і свобод людини (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 20 квітня 2017 р.).

***Оцінка змісту дисертації та ідентичності змісту автореферату
та її основних положень***

Вийти на зазначені у дисертації нові науково-обґрунтовані результати автору дозволила обрана структура дисертації, яка складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, а також додатків (на 15 сторінках).

Її зміст дає підстави констатувати, що дисертант творчо підійшла до вивчення та розкриття проблеми. Це дало їй можливість опрацювати поставлені завдання, а також сформулювати низку науково-обґрунтованих і достовірних положень, висновків і рекомендацій корисних з наукової і практичної точок зору.

У розділі 1 дисертаційної роботи «Теоретико-правові засади дослідження конституційного права людини на професійну правничу допомогу», який складається із трьох підрозділів, проаналізовано стан науково-теоретичних досліджень та генезу конституційного права людини на професійну правничу допомогу, міжнародно-правові стандарти та нормативно-правове регулювання даного права в Україні.

Цілком логічним видається співвіднесення міжнародно-правових стандартів права людини на професійну правничу допомогу з внутрішньодержавними стандартами, адже Україна, бажаючи стати повноправним членом світового товариства, керується чинними актами міжнародного права, приєднання до яких викликає необхідність внесення істотних змін до національного законодавства.

Проаналізувавши положення Конституції України в частині гарантування кожному права на професійну правничу допомогу, дисертант дійшла висновку, що

вони відповідають положенням міжнародно-правових актів, зокрема Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які становлять основу міжнародно-правовим стандартам права людини на професійну правничу допомогу (с. 74). Аналіз нормативних актів, якими регулюється питання щодо забезпечення права людини на правничу допомогу, надав дисертанту можливість зробити висновок щодо наявності суперечностей в понятійно-категоріальному апараті та необхідності внесення змін до деяких нормативних актів з метою використання єдиної термінології в понятійно-категоріальному апараті юриспруденції (с. 84-85).

У розділі 2 дисертаційної роботи «Методологія дослідження, сутність та значення конституційного права людини на професійну правничу допомогу» дисертант обґрунтовує методологічні засади дослідження конституційного права людини на професійну правничу допомогу, розкриває поняття та правову природу даного права, а також види та форми професійної правничої допомоги в Україні. Дисертант, виходячи з положень чинного законодавства України, зробила висновок, що за суб'єктами надання професійна правнича допомога є вужчим поняттям за правничу, правову або юридичну допомогу, оскільки надається не будь-якою особою, у тому числі з юридичною освітою, а лише адвокатом. Але за змістом вона є ширшою, адже включає в себе всі види правничих послуг, у тому числі й представництво іншої особи в суді та захист від кримінального обвинувачення, які здійснює виключно адвокат. Порівнюючи поняття «професійна правнича допомога» та «правничі (правові, юридичні) послуги», автор зазначає, що допомога – це стан задоволення певної потреби, вона може надаватися без згоди людини (наприклад, обов'язкова участь захисника в кримінальному провадженні). Послуга – це дія, результатом якої є задоволення певної потреби (с. 123-127). Окрім цього, було встановлено, що конституційне право людини на професійну правничу допомогу має дуалістичну правову природу: 1) є основним (фундаментальним), невід'ємним правом кожного, що становить сукупність правових можливостей фізичної особи як учасника

правовідносин, з метою досягнення поставлених юридичних цілей; 2) виступає ключовою конституційною гарантією для забезпечення інших прав людини (у тому числі й права на справедливий суд) (с. 132).

Розділ 3 «Забезпечення конституційного права людини на професійну правничу допомогу в Україні» присвячений з'ясуванню поняття та суб'єктів забезпечення конституційного права людини на професійну правничу допомогу, визначенню порядку забезпечення та пропозиціям щодо вдосконалення забезпечення даного права в Україні. Дисертант, навівши результати проведеного нею соціологічного опитування громадян щодо процедури реалізації права на безоплатну правничу допомогу, діяльності відповідних суб'єктів надання такої допомоги, дійшла висновку, що значна частина громадян України має низький рівень правової свідомості та правової культури (не обізнана в порядку забезпечення права на безоплатну правничу допомогу, не має елементарних юридичних знань для захисту своїх прав). Це є перешкодою для доступу громадян до безоплатної правничої допомоги, що може негативно позначитися на забезпеченні їх прав, свобод і законних інтересів (с. 213-214). Враховуючи результати проведеного опитування, авторка пропонує з метою покращення доступу до безоплатної правничої допомоги в Україні забезпечити достатнє інформування громадськості щодо існування системи безоплатної (первинної та вторинної) правничої допомоги, а також місць, куди особа може за нею звернутися, шляхом проведення інформаційних кампаній (особливо в селах та невеликих містах) в мережі Інтернет, ЗМІ, на зовнішніх рекламних носіях (бігбордах, моніторах тощо), а також шляхом роздачі інформаційних матеріалів (довідників, буклетів, брошур, листівок) в громадських місцях; систематично проводити інтерв'ювання громадськості, особливо молоді, представниками громадських організацій, а також через спеціально створені Інтернет-портали для виявлення органами публічної влади та центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги проблем у сфері забезпечення права на безоплатну правничу допомогу, та брати до уваги її зауваження та пропозиції (с. 214-215).

Завершується дисертаційне дослідження висновками, які в узагальненому

вигляді відображають основний зміст роботи.

Повнота викладу одержаних результатів

Публікації здобувача за темою дослідження є предметом вивчення окремих аспектів роботи та достатньо повно репрезентують матеріали дисертації, а також в своїй кількості та обсягу відповідають встановленим вимогам. Зокрема, основні теоретичні положення та наукові висновки дисертаційного дослідження оприлюднені у виступах і публікаціях на дев'яти наукових конференціях, семи наукових статтях у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, включаючи дві статті в іноземних виданнях.

Таким чином, обґрунтованість отриманих у ході дисертаційного дослідження результатів, висновків і пропозицій, забезпечено завдяки оприлюдненню наукових здобутків за темою дослідження, використанню широкої джерельної бази, різноманітних методичних прийомів, аналізу кола визначених дослідницьких проблем.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Разом з тим, дисертаційне дослідження Джуської А.В. має певні недоліки, що однак не носять принципового характеру та не впливають на загальне позитивне враження про нього.

По-перше, певний сумнів викликає положення наукової новизни: «вперше розкрито процес виникнення та розвитку конституційного права людини на професійну правничу допомогу в незалежній Україні: від прийняття Конституції України (1996 р.) до впровадження у 2016 році конституційно-правової реформи в частині правосуддя, якою передбачено зміни до статті 59 Конституції України» (с. 24). Невже це питання не розглядалося у працях інших науковців?

По-друге, видається незрозумілою необхідність дублювати положення у підрозділі 2.2 «Поняття та правова природа конституційного права людини на професійну правничу допомогу» (с. 111) та підрозділі 1.2 «Міжнародно-правові стандарти права людини на професійну правничу допомогу» (с. 65) щодо розширеного тлумачення поняття «право на юридичну допомогу» у межах стандартів ООН (відповідно до «Основних положеннях про роль адвокатів»,

прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року).

По-третє, недостатньо обґрунтованою видається пропозиція авторки щодо необхідності створення кваліфікаційних та деонтологічних вимог, яким повинні відповідати суб'єкти надання правничої допомоги на оплатній основі (фахівці у галузі права), для оцінки здатності надавати кваліфіковану правничу допомогу, на зразок Правил адвокатської етики (с. 26, 210). Вказана пропозиція викладена дещо у декларативній формі.

По-четверте, вважаємо, що авторці не зайвим було б на рівні наукової новизни сформулювати положення щодо необхідності визначення змісту поняття «спори щодо захисту соціальних прав» на законодавчому рівні. Так, розглядаючи винятки щодо представництва особи в суді, авторка вказала, що «питання здійснення представництва в суді щодо захисту соціальних прав, є дискусійним. Адже цей вид спору є досить оціночним і без належного нормативного врегулювання може нести загрозу неоднакового застосування та тлумачення норм Конституції України. Тим більше, що не ухвалено закону, який з'ясував би зміст поняття «спори щодо захисту соціальних прав» (с. 163).

По-п'яте, хотілося б почути пояснення дисертантки стосовно запропонованих змін до Конституції України щодо права на правничу допомогу.

Висновок про відповідність дисертації вимогам МОН України

Разом з тим, зазначені зауваження у своїй більшості мають рекомендаційний та дискусійний характер, і у цілому не впливають на загальну високу оцінку дисертаційної роботи.

На підставі викладеного вважаємо, що дисертація Джуської Анни Володимирівни є завершеним самостійним науковим дослідженням.

Висновки і пропозиції, сформульовані в дисертаційній роботі, є цілком обґрунтованими, достовірними і становлять значну наукову новизну. У наукових публікаціях автора повною мірою відображені основні положення дослідження, кількість публікацій та їхнє оформлення відповідає встановленим вимогам, всі статті опубліковано у фахових юридичних виданнях. Зміст автореферату відповідає змісту дисертаційної роботи.

Таким чином, дисертаційна робота «Конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні», подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право, відповідає вимогам, встановленим п.п. 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567. Джуська Анна Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент

професор кафедри конституційного та міжнародного права
Таврійського національного університету
імені В.І. Вернадського,
доктор юридичних наук, професор

О.М. Лощикін

*Лощикін засвідчує
вигідну оцінку*
Н.В. Рибенко